

Փ Ա Ի Ս Տ Ո Ս Բ Ի Ի Զ Ա Ն Գ Ի

Հ Ա Մ Ե Մ Ա Տ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ը

ՍԵՍՐՈՎՊ ԵՐԻՑՈՒ ԾԱՂԿԱՔԱՂԻՆ

ԵՒ ՈՒՐԻՇ ԳՐՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ՀԵՏ

— 〇 〇 —

Թէ՛ն մտադիր էի լռել¹ Բուզանդարանի Գ. Դպր. գլ. Բ.ի վերջի տողերուն ալ կաղաքնաց տարրերու մասին, սակայն՝ համեմատեալ Բ. սիւնակիս վերջը մոռացուած ըլլալով մէկ երկու կարեւոր տողեր, հարկ է որ խօսքս քիչ մ'ալ երկարեմ:

ԲՈՒՋ.² էջ 68, տող 15. «Ե» այլ յայտ³ ազգաց⁴ և ի խոնարհ»: Երբ նա խայիշատակեալ տողերը ի նկատի առնենք, Թեթևամտութիւն մը կը տեսնուի այս խօսքին մէջ. որոնք են այդ բազմաթիւ ազգերը՝ «յայտ ազգաց և ի խոնարհ»: Ահա բանաձև մը որ մատնացոյց կ'ընէ թէ շատ բան կը պակսի, և թէ՛ Բուզանդարանը սնմմեթեթ քաղուածոյը մ'է լոկ՝ եւ ոչ այլ լնչ: Որովհետև Համեմատութիւնն ալ միջամտելով՝ կ'անդրադարձնէ որ բնագրին մէջ այդտեղ դասուած էին արքային տաճարակցող «չորեքարիւր» տոհմային իշխաններու անունները, որոնցմէ 154 հատ յիշատակելէ յետոյ՝ Մեարոպ երէցը՝ կը յարէ. «Եւ այլը որք չէին ի գահս»⁵, ու հագիւ ուրիշ 13 անուն ալ արձանագրելու համբերութիւն կ'ունենայ. «Այս են գահոյք և այլ ևս յոլով, զոր ծանր համարեցայ արկանել ընդ գրով»: Այս խոստովա՝ նութեանը պատասխանելով Հայր Ալիշան, կը գետեղէ հետաքրքրական ծանօթութիւն մ'ալ⁶, որուն մէջ յիշուած գանձամակին ուրիշ տարազներ ալ ի լոյս ընծայուած են⁷:

ԱՂԵՂՆԱԿՐՈՋԵ ԲԱՌԻՆ ուրիշ տեղեր ալ կը հանդիպինք՝ թէ՛ Ներսէսի վարքին մէջ⁸ և թէ՛ այլուր: Անթերի «չորեքարիւր»ի մը մէջ անշուշտ «աղեղնաջիգ»ն ալ պիտի գտնուի:

Բուզանդարանի (էջ 68, 16) «Ինն հարիւր քարձ» թուաբանութիւնն ալ որ խնդրառու նկատուած է⁹, ունի իւր բանալին Մեարոպ երիցու հետեւեալ տողերուն մէջ.

Սոփերք Զ. էջ 38-39

«... նորոգեաց Արշակ թագաւորն և
կարգեաց ի ժամ ձաշոյն իւրոյ ի սեղան
իւր՝ քարձս յորեքարիւրս՝ հրամանաւ մեծին
Ներսիսի: Իսկ ի թիկանց կուէ, նստէին
եկեղեցականք դասս ինն»:

1. Տե՛ս Բազմ. (1914) էջ 373.

2. Տգ. Ս. Ղազար 1889.

3. Անտեան «յայտ»ը ուղեւի կը կարծէ «յայսց» (Բանասէր, 1904, էջ 100).

4. «Խոնարհ է» Հն. (Ուղղագր. էջ 72, խէ).

5. Սոփերք Հայկական, Զ. էջ 32-38. (տգ. Ս. Ղազար).

6. Սոփ. էջ 131, ծան. 111.

7. Армения въ эпоху Юстиниана, — Н. Адоицъ, — С.-Петербургъ, 1908 էջ 249:

8. Սոփ. էջ 87, և Աստուծոյ վերայիշեալ (7) գրքին էջ 259, հայւն:

9. Հն. Ուղղ. էջ 72, խէ.

68. 18. «ԲԱԶՄԱՎԱՆԱՅՆ ԿԱՐԳԵՆՈՅ» (Ռուգ. էջ 68, 18): Սովորաբար «բազմակարգ» կը գրէ. «իսկ իբրեւ երեկոյ եղև ժամ ընթերցաց թագաւորին պարսից, (փակագիծներ կը անուանեն հոս) քանզի սովորութիւն էր Հայոց թագաւորին բազմակարգ անդէն ընդ նմին առ նմա ի նորին տախտին արկանել բազմակարգ. (փակագիծներու մէջ ուրիշ փակագիծներ ալ) օրէնք էին՝ զի թագաւորն Պարսից և թագաւորն Հայոց ի միում տախտի բազմէին ի միում գահոյս: Իսկ այն օր նախ զտող բազմակարգն թագաւորացն, որ անդէն էին, զամենեցունց կարգեցին. հուսկ յետոյ զկնի ամենեցունց ի ներքոյ բոլորին զԱրշակայ բազմակարգն առնէին»:

* *

Մեր հին հեղինակներուն համեմատութիւնը հետաքրքրական է (և մանաւանդ օգտակար) ոչ միայն ասացումներու զուգադիպութեանց և զանազանութեանց մասին, այլ նաև յատուկ անուններու... Ահաւասիկ նմուշիկներ:

Առթ. էջ 30-1

Արդ ի միւս ևս ի զբարւոյ տարւոյ ճակատներ խոսորով թագաւորմ չաւոյց զուեղ կազմել և զօրս բովանդակել, գումարել զօրս Աղուամից և Վրաց, և բանալ ըզդրուսն Ալամաց և զիրոյ պահակին, համել զօրս չոնաց, ասպատակ դնել ի կողման Գարսից, արշաւել ի կողման ասորի տաւմի միւսն և ի դրուսն Տարսնի... Վաղվաղակի ի թիկունս հասանէին մեծաւ բազմութեամբ ժիր և քաջ առն և ծիոյ և բուռն կազմութեամբ Աղուամից, Ղիկիմբ և ժիղպը, Կասպը և այլ ևս որ ի սմին կողմանց. զի զվրէժ արեանմ Արտեանայ խնդրեցնցն... թէպէտ և էր ինքն ի սեռի տարմութեան վասն ըլնում ութեան եղբայրութեան ազգատոհմին:

Սոփ. էջ 70-1

Յետ այսորիկ ի թիկունս կողէր թագաւորմ Գարսից Շապուհ զթագաւորն չոնաց զԱւանայր, և բանայր զդուռն Ալամաց. և ժողովեցամ առ մա զօրքն չոնաց և Մազթաց և Աղուագ և Ղիկիմաց, Թաւմաղաց և Գուրուրէից, Ժամահաց, Գուգարաց, Ուգաց, ժուռաց, Շղրաց, Մաղագանց, Գերաց, Կուսմաց, և այլ խառնաղամն զօրացն Գարսկաց ամթիւ յոյժ, և այլ ամբնակ զօրաց լեռնակամաց Զուրդէից. Եւ եկեալ միաբան լցին զզաշտս Ատրպատակամի, և տարածեցամ ընդ աշխարհն Հայոց:

Ռուգ. էջ 15

Յայնմ ժամանակի թագաւորմ Մազթաց Մանէսան ամոնարին միւսնաց զսրտմութիւն ուխտեցան ընդ իւրում ազգակցին խոսրովու արքային Հայոց, և գումարեաց ժողովեաց զամենայն զօրս չոնաց և Փոխաց, Թաւսպարաց, չեմահաց, Խոմահաց, Գաթաց, և Գուրուրաց, Գուգարաց, Շղրաց և ժղրաց և թաղասնաց և Եզրստուամացն, և այլոց խառնաղամն բազմութեամբ ամթիւ ամբնակն վաչկատուն զօրութեանց, որում միւսն զամիմքն իշխէր զօրացն թագմաց, եկմ անց ըստ իւր սահմանն ընդ գետն մեծ ընդ Կուր, և եկմ տարածեցաւ ելից գերկիրն Հայոց աշխարհին:

Եղեշէ Գ. (163)

Սոյնպէս առմէր և ընդ ամենայն կողմանս ամբնակեաց աշխարհին, ի Տմորիսն և ի Գորիսն, յԱրցախ և յԱղուամն, ի Վիրս և յաշխարհն խաղտեաց, յղէր պնդէր, զի ասպնջակամութեան ոք արժանի մի՛ արասցէ... արտաքուստ օգնակամ ոք ոչ գտաւ զընդին Հայոց, քայց յայնց չոնաց, որոց բանս և հետաւէր Մակայան և վասն մեղա կուտեաց զքաղում այրուածն Արեաց, արգել և փակեաց ըզդրուսն ելին մոգա. քան զի ոչ տայր ղաղար ամենին թագաւորին Գարսից, այլ յղէր և կոյէր գումնաք բազմութիւն պառնակն ժողայ, և զվրաց աշխարհին բովանդակ գումարէր, զօրսն ի Վիգնաց և զժղրաց, և ըզվատն, զԿաս և զԳուրարն և Կորսարն և զչեմահատակն, զԳաւիսն և զՓոխիսն և զՓիւրոսն և զամենայն զօրսն Թաւսպարամն, զԵրեւան, ինքն և զզաշտայինն, և զամենայն ամբնակողն լերամցն. — էջ 227. Եւ զՄուշկան Նիսապատուտ համդերմ մնացեալ զօրուն գումարէր յաշխարհն Աղուամից և Ղիկիմաց և ժղրաց և ի չեմահատակաց և ի Թաւսպարաց և ի խիրիկամ, և յամենայն ամբնակամ, զօրս աներայ էր զմիմ չոնաց վասն ուխտին Հայոց:

Այլ օրինակ
(Սոփ. էջ 136)

... չեմահատակաց, Բուգորէից, Իմամահաց, ժուռաց, Գուաց, Գուրուրաց, Մազթագաց, Ուգաց, Շղրաց, ժղրաց, Մագաւաց և Գեսաց, Սուրամաց...

